

Arkivdidaktikk – av papir blir det liv

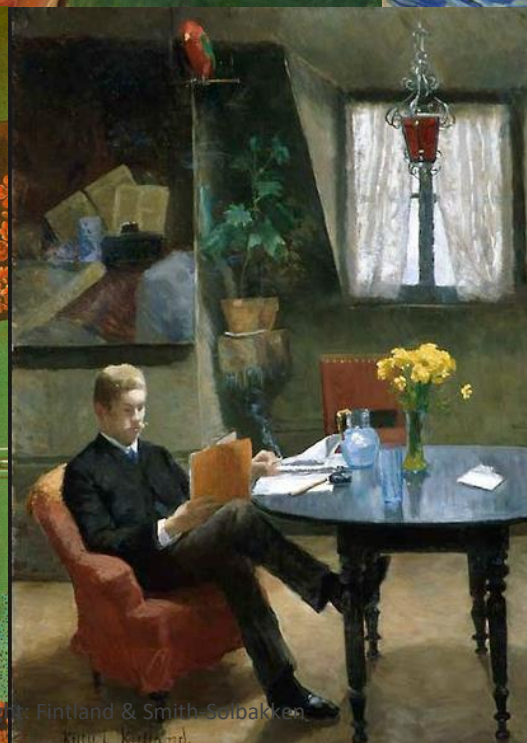
Fortellingsutvikling som didaktisk tilnærming til arkivkilder.

Et samarbeid mellom Arkivverket og UiS

Arkivarforeningens vårseminar 26.03.2019

Ine Fintland

Arkivkilder som utgangspunkt for livsfortellinger – En billedlig fremstilling

Ulike arkivkilder forteller om ulike sider av et menneskeliv

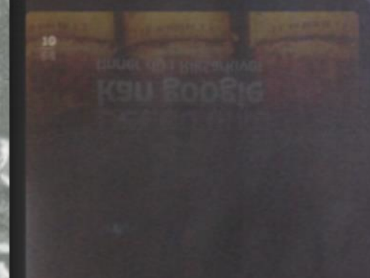
SAS2011-04-135

SAS_1998_12_147

SAS2011-04-058

Riksarkivet er Norges hukommelse.
Irrgangene er mange. Og hyllene lange:
150 kilometer, for å være nesten nøyaktig.

Hemmelighetene i fjellet

A Magasinet 26.10.2012 Foto: Tom A. Kolstad, Tekst: Lars Kluge

”Det aller, aller meste av det som gjemmer seg i hallene, er [...] fritt tilgjengelig for alle. Her er historiske skatter, dokumenter fra nasjonens viktigste øyeblikk og papirer som kan vise om staten har oppfylt sine forpliktelser overfor hver enkelt av oss. Dessuten er anlegget et eldorado for slektsgranskere og lokalhistorikere.”

”Vi lever i et samfunn der staten har stor innvirkning på vårt liv, og da er det viktig at alt staten har foretatt seg overfor hver enkelt av oss, kan etterspores.”

”Det anslås at **hver enkelt nordmann er å finne i minst 50 ulike arkiver**. Har du utmerket deg på noen måte – positivt eller negativt – vil du finne navnet ditt flere steder.”

R
I
K
S
A
R
K
I
V
E
T

Menneske og maktene – svært mange arkivkilder forteller om mennesker sine møter med ulike myndighetsorgan. Men noen forteller om andre typer møter mellom mennesker.

«en Archivarpost en af de faae Belønninger, en Stat har»

«Rígsarkívet [...] skal kunne tjene Folket eller
Hvílkensomhelst i det hele Ríge til Oplysning i
Velfærds- eller vídenskabelig Henseende».

Byråsjef Wergeland til Finansdepartementet 19.05.1843

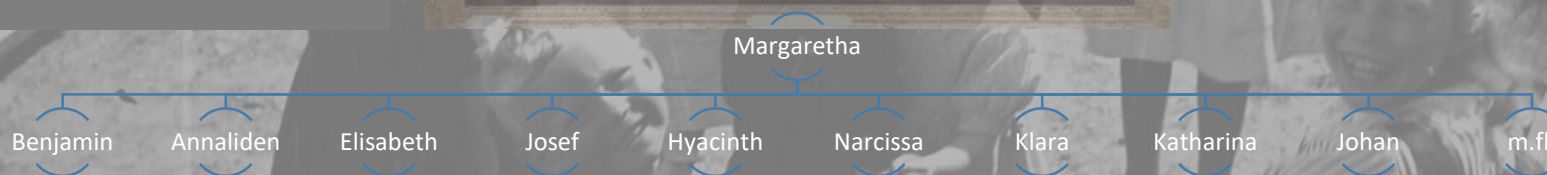
Fra *Vase med blomster* til *Den hollandske familie*.

Bildet som inspirerte bibliotekar og kommende riksarkivar til fortellinger om levde liv.

- [...] hvad vil du?
- Ikke dit Liv, men Blomsterne
- Ja de ere Liv! Afsindige rør dem ikke! Ved din og min Salighed, de ere Liv, de ere Liv!
- Just derfor. I denne Sekund maa jeg have dem; i næste ere de ikke som i denne Benjamin, Benjamin, mit Barn!
- Ha, hvo har negtet Jan van Huysym, Blomstermaleren, en Buket?
- O min Gud! Min Gud! de ere dræbte For at leve evigt
- [...] du har myrdet ham, myrdet dem Alle, hans Sødskende, hans Moder og hans Fader [...]
- Djævel! Du veed ikke hvad du har gjort.
- Men jeg veed hva jeg vil gjøre, og hvad jeg kan gjøre [...] ja jeg veed hvad jeg vil gjøre. Hvo har nægtet Jan van Huysum en Buket?

- -- Ak, søde Rosenknop, hvad er det for et Eventyr du har fortalt mig om Jan van Huysums Blomsterstykke, mens jeg hensank i Beskuelsen deraf?
- Men nu ved jeg dog hvorledes slige Blomster bleve til

På jakt etter liv – mennesket i arkivet

Mål – Hvorfor bruke arkivkilder som grunnlag for egne fortellinger?

- Få innsikt i **didaktiske og historiefaglige muligheter og begrensninger** som ligger i arkivenes materiale om lokale og regionale hendelser.
- Utvikle kompetanse i å **skape fortellinger** ut fra **arkivkilder**
- Tilby **praktisk øvelse** i **kildekritisk** tilnærming
- Vekke **engasjement og interesse** for historiefaget
- Skape en bevisstgjøring om **mikrohistorie**
- Reflektere over at både historie og fiksjon er å se på som **narrativer**
- Bli bevisst på at **fortellinger former og forandrer** oss.
- Diskutere **moral og etikk** i samtid og fortid og opp mot **egen rolle som forteller**

Både ut fra et kildekritisk, men også ut fra et arkiv- og historiedidaktisk perspektiv, er det viktig å få frem at kontekstene til de ulike fortellingene i det alt vesentlige er ettertidens og historikerens konstruksjoner, selv om kjernen i dem er godt forankret i tilgjengelige kilder.

Sett sammen en fortelling hvor tema er krig, ulykker og/el. traumer som har rammet og samfunn og enkeltmennesker på 1800- eller 1900-tallet basert på primærkilder og eventuelt sekundærlitteratur.

NB! Vær obs på anakronismer når du lager fortelling. Når fikk folk flest telefon? Når kom selvbetjeningsbutikkene? Når fikk folk flest bil?

Vurderingskriterier «Forskning i praksis»

MÅLOPPNÅELSE	Høy A-B	Middels C	Lav D-E
Fagkunnskap, didaktikk, analytiske evner	God forståelse av fortelling som sjanger og hvordan fortellinger kan benyttes i historiefaget.	Tilfredsstillende forståelse av fortelling som sjanger.	Lav forståelse av fortelling som sjanger.
Fagkunnskap, didaktikk, forskningsetikk	Formidler stor bevissthet om fortellerrollen.	Arbeidet viser forståelse for fortellerrollen.	Arbeidet viser lav forståelse for fortellerrollen.
Fagkunnskap, analytiske evner og språkføring	Gjennomgående høyt presisjonsnivå. Med logiske og begrunnede argumentasjonsrekker.	Godt presisjonsnivå med argumentasjonsrekker.	Et visst presisjonsnivå, men noe uklarer argumentasjon.
Fagkunnskap, didaktikk og analytiske evner	Setter fortellingen inn i en kontekst (tid, sted, rom, diskurs).	Setter fortellingen inn i en kontekst (tid, sted, rom, diskurs).	Setter fortellingen inn i en kontekst (tid, sted, rom, diskurs).
Fagkunnskap og fagbegreper	Korrekt begrepsbruk.	Tilnærmet rett begrepsbruk med noen brister.	En del uklarer og usikker begrepsbruk.
Språklig form og innhold	Sikker språkføring med korrekt syntaks, ortografi og tegnsetting.	Grei språkføring tilnærmet korrekt ortografi, syntaks og tegnsetting.	Ustødig språkføring med en del feil i ortografi, tegnsetting, syntaks og begrepsbruk.
Kildekritikk, fagkunnskaper og forskningsetikk	Kildekritisk tilnærming med egne vurderinger som bidrar til en utvidet forståelse av hendelsen/fenomenet.	Kildekritisk tilnærming med egne vurderinger.	Forsøk på kildekritisk tilnærming
Kildekritikk og fagkunnskaper	Bevisst forhold til bruk av henholdsvis primær- og sekundærkilder.	Tilfredsstillende skille mellom primær- og sekundærkilder.	Mangelfullt skille mellom primær- og sekundærkilder.
Samarbeid ift medstudenter	Innsatsen er jevnt fordelt. Kan vise til konstruktivt samarbeid og redegjøre for arbeidsfordeling.	Alle i gruppen bidrar, kan redegjøre for arbeidsfordeling.	Alle i gruppen bidrar.
Formelle krav	A. Fortellerdel: 2 tekster Fortelling: 4-6 sider Fortellingsrefleksjon: 1,5-2 sider B. Refleksjonsdel: 1 tekst En tekst på 1,5-2 sider. Krav til samtlige tekster: Times New Roman, 12 pkt. linjeavstand 1,5. Akseptabelt avvik pluss/minus 10% Følge oppgitt referanseskikk. Korrekt.	A. Fortellerdel: 2 tekster Fortelling: 4-6 sider Fortellingsrefleksjon: 1,5-2 sider B. Refleksjonsdel: 1 tekst En tekst på 1,5-2 sider. Krav til samtlige tekster: Times New Roman, 12 pkt. linjeavstand 1,5. Akseptabelt avvik pluss/minus 10% Følge oppgitt referanseskikk. Delvis korrekt	A. Fortellerdel: 2 tekster Fortelling: 4-6 sider Fortellingsrefleksjon: 1,5-2 sider B. Refleksjonsdel: 1 tekst En tekst på 1,5-2 sider. Krav til samtlige tekster: Times New Roman, 12 pkt. linjeavstand 1,5. Akseptabelt avvik pluss/minus 10% Følge oppgitt referanseskikk. Mange feil.

NB! Med fagkunnskaper i samfunnsfag forstås: historiefaglige kunnskaper, metoder og teorier.

Kompetansemål etter 4. årssteget Utforskaren

- *skape og illustrere forteljingar om menneske som lever under ulike vilkår, og samanlikne levekår*
- *gje døme på korleis menneske meiner ulikt, at møte mellom ulike menneske kan vere både gjevande og konfliktfylte, og samtale om empati og menneskeverd*

Kompetansemål etter 10. årssteget

Utforskaren

- **skape forteljingar** om menneske frå ulike samfunn i fortid og notid og vise korleis livsvilkår og verdier påverkar tankar og handlingar
- **reflektere** over samfunnsfaglege spørsmål ved hjelp av informasjon frå ulike digitale og papirbaserte kjelder og **diskutere** formål og relevans til kjeldene

Riksarkivet presentert for 6. klassinger i læreverket Midgard (samfunnsfag)

- Gamle og nye dokument
- Arkivert i system for å finne igjen
- Informasjon om fortida
- Hyllemeter
- Rettane til folket
- Korleis barn levde før
- Diplom
- Rettsdokument

Vi besøker Riksarkivet

Det er Riksarkivet i Oslo som tek vare på alt vi har av både gamle og nye dokument. Papira blir arkiverte og tekne vare på i eit system som gjer det lett å finne dei fram att. Til saman har Riksarkivet over nitti tusen hyllemeter med arkivsaker i fleire etasjar under bakken! Alle, både vaksne og barn, som er på jakt etter informasjon om fortida, kan få hjelp på Riksarkivet.

Tine Berg Floater arbeider ved Riksarkivet.

Diplom: Brev og andre dokument frå mellomalderen. Handlar ofte om lov og rett

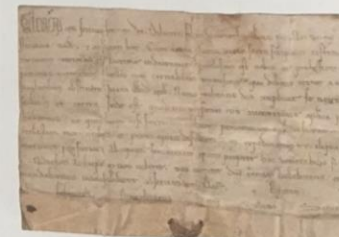
Les kva Trine Berg Floater fortel om arbeidet sitt:

Kva arbeider de med her på Riksarkivet?

Vi tek vare på opplysningar om rettane til folk og det norske styresmakter bestemmer. Alle kan ta kontakt med Riksarkivet. Vi svarar på telefonar, brev og e-postar. I tillegg held vi omvisingar, lagar utstillingar og skriv om arkivsaker i bøker, tidsskrift og på Internett. Mellom anna kan vi hjelpe deg dersom du vil vite noko om korleis barn levde før rundt 100 år sidan. Vi veit at mange arbeidde, til dømes i gruvene eller som gjetarar.

Kva er det mest spennande du har i arkivet?

Diploma frå mellomalderen er dei mest spennande. Dei er 800 år gamle, og er dei eldste dokumenta vi har. Her får vi mykje informasjon om korleis folk levde den gongen. Nokre av skinnbitane som det er skriva på, er laga til bruk i kyrkja og har nydelege teikningar og notar. Resten er for det meste rettsdokument.

Det eldste heile dokumentet Riksarkivet har, er eit brev frå pave Clemens i Roma, skriva i 1189.

Folketelling og kirkebok forklart for 6. klassinger (Midgard)

Folketeljingar gir viktig informasjon

I 1769 hadde Noreg si første folketeljing. Av den får vi vite at det budde 723 618 menneske i landet det året. Meir enn 90 prosent av dei budde på landsbygda.

Anne veit at familien hennar er frå ein spesiell gard som heiter Viggerhaugen i Lunner

kommune. Der levde tippippoldeforeldra hennar for meir enn hundre år sidan. Ho kan gå til folketeljinga i 1900 og finne ut kor mange som levde på garden nett då.

Kva meir kan vi lese ut av denne tabellen?

Fremste Førrer Neste Siste Skjul søkefelt Ta bort søkeresultat Analyse Dokumentasjon Fjern hjelp Utskrift

Legg inn bilete av garden/bruket

1900-telling for 0533 Lunner

Personliste	Herad	Krets	Gardnr	Bruksnr.	Gard	Uthus	Tal pers.	Pers. tilstades	Pers. heimehøyrende	Korn, potet	Kreatur
01 7	Lynner	6	under 22	3	Vigerhougen	n	6	6-4-2	6-4-2	j	j
Hushald nr.	Førenamn	Etternamn	Kjønn	Busett	Fam. stilling	Sivilstand	Yrke				
575 1	Mons	Amunds.	m	b	hf	g	Husmand med Jord				
576	Maren	Fredriksd.	k	b	hm	g	Husmandskone				
577	Anders	Mons.	m	b	s	ug	Søn Smed f.e.r.				
578	Berte	Mons.	k	b	d	ug	Datter hjelper til i Huset				
579	Martin	Mons.	m	b	s	ug	Søn arbeider i Marmorbrud				
580	Syver	Mons.	m	b	s	ug	Søn arbeider forskjellig for sin Fader				

igitalarkivet 2004. Rettar til databasen: Digitalarkivet. Versjon frå 26.05.1998

Kjelde: Digitalarkivet, Statistisk sentralbyrå

Forkortingar i tabellen

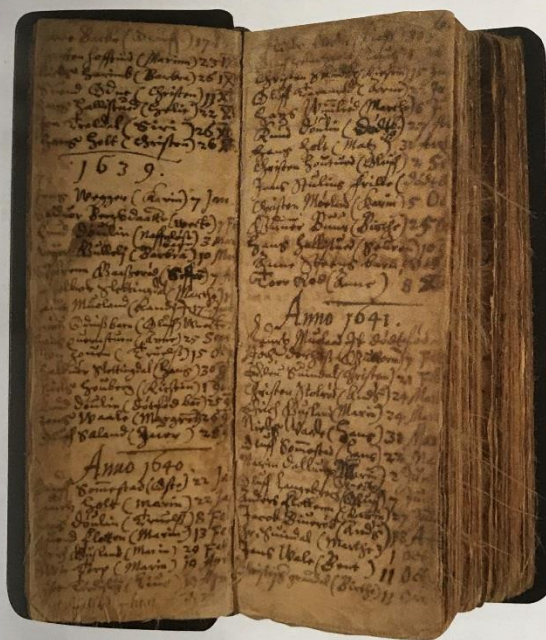
m: mann
k: kvinne
b: busett
hf: husfar
hm: husmor
s: son
d: dotter
g: gift
ug: ugift

Når vi hentar ut opplysningar og bruker dei i noko vi skriv sjølve, skal vi oppgi kvar vi har teke dei frå. Dette kallar vi kjeldetilvising.

Folketeljing: Liste med opplysningar om alle menneske som bur i eit land

Kyrkjebøkene

Det er òg mogleg å gå bakover i tid og finne ut meir om kvar enkelt familiemedlem. Då er dei gamle kyrkjebøkene til god hjelp. Den eldste kyrkjeboka i Noreg er frå Andebu i Vestfold og har opplysningar om åra mellom 1623 og 1738. I dag er bøkene avfotograferte, og dei som ønskjer det, kan få studere dei. Men det er ikkje alltid så lett å forstå orda og skrifter. Her trengst det øving!

Denne kyrkjeboka frå Andebu i Vestfold er den eldste i landet. Ho er skriven av forskjellige prestar frå 1623 til 1738.

Familie utanfor Noreg

I Noreg har vi i fleire hundre år skrive ned opplysningar om alle nordmenn frå fødsel til død. Slik er det i mange land. Men somme stader er det ikkje like vanleg. Der har det kanskje vore familiane sjølve som har halde styr på når nye barn har vorte fødde, og når nokon har gått bort.

Oppgåver

- Alle skular fører lister over kven som er elevar der. Desse listene tek skulane vare på frå kvart år.
 - Når er den eldste oversikta over elevar på din skule frå?
 - Finne ut kor mange elevar det er ved din skule dette skuleåret. Kor mange er det gjennomsnittleg i kvar klasse?
 - Korleis fordeler talet seg på gutar og jenter?
- Gjer undersøkingar der du bur.
 - Kor langt tilbake har kyrkja opplysningar om menneske som har budd på heimstaden din?
 - Kvar blir det i våre dagar ført ei oversikt over alle som bur i kommunen din?

Visste du det?

I dag får alle nordmenn eit personnummer etter at dei er fødde. Dette nummeret består av elleve siffer: dato du er fødd, og fem siffer i tillegg. Dei som ikkje er fødde i Noreg, men som blir norske statsborgarar, får òg eit slikt nummer. Det er eit kjennemerke på kvar enkelt av oss som vi bruker heile livet.

Primærverdi - sekundærverdi

Det er viktig å være klar over at det arkivmaterialet beskrivelsene omhandler, ikke er skapt for å dokumentere de framstillingene som historikeren i ettertid kommer med.

Primærverdien til materialet har ofte vært fundamentalt forskjellig fra den sekundærverdien det har for framtidige brukere.

I arkivfaglig terminologi viser begrepet **primærverdi** til den verdien som materialet opprinnelig var tiltenkt da det ble skapt, altså f.eks. hvilke administrative, faglige eller rettslige formål det skulle tjene.

Begrepet **sekundærverdi** henspiller på den nytten et arkivmateriale kan ha for andre formål enn de som det opprinnelig var skapt for. Forskningsformål og historieskrivning i ettertid, er typiske situasjoner der et arkivmateriale har en sekundærverdi.

Arkivbeskrivelsen kan være laget med en forståelse av materialet som er helt annerledes enn det som de framtidige brukerne av materialet vil ha, og som arkivaren som utarbeider beskrivelsen vanskelig kan forutse. Arkivbrukerens analyse av hvordan og på hvilke vilkår arkivbeskrivelsen er utarbeidet, vil derfor være en del av kildekritikken. Hvem kunne for eksempel tenke seg at forgangne tiders **branntakstprotokoller** skulle tjene arkitekters og bygningseieres behov ved restaureringer i vår tid? Verken fyrvoktere eller arkivarer på 1800-tallet kunne vel heller se for seg at **fyrprotokoller** kunne bli kilder i klimaforskningen.

Fritt etter Alun Munslow: Authoring the Past

Hvorfor tenker du og formidler/skriver historie(r) slik du gjør?

Å formidle historie er en narrativ/fortellende aktivitet.

Fortiden er alltid forfattet som historie(r).

Historikere **fortolker kildene** ved å sammenligne dem og kontrastere dem og dermed lokalisere og forklare den mest sannsynlige meningen som en forutsetter finnes i dem.

Det å ville bli en historiker handler ikke utelukkende om å ville vite hva som har hendt i fortiden, men å ville fortelle om det.

Historie handler om forfatterinnsikt, oppfinnelse og eksperimentering og ikke utelukkende om empirisme og analyse.

De mange mikrohistoriene sin plass i makrohistorien

Microhistory [...] the *intensive historical investigation of a relatively well defined smaller object*, most often a single event, or 'a village community, a group of families, even an *individual person*' (Ginzburg and Poni 1991:3).

[...] *people who lived in the past are* not merely puppets on the hands of great underlying forces of history, but they are *regarded as active individuals, conscious actors*.

Microhistorians try to *show the historical actors' experiences and how they saw themselves* and their lives and which meanings they attributed to things that had happened to them, while they also try to point to *deep historical structures*, [...]

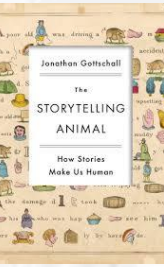
The complexity of the past can only be represented for readers at the micro-level where both the actors and these readers live their lives. This kind of narrative is easiest to digest. If historians choose a higher level, a bigger object of investigation, they risk losing the complexity of the past or their readers.

Narrativ polyfoni er det uendelige settet av mulige fortellinger basert på ulike stemmer som framstår som troverdige, og dermed kunne ha vært sanne, gitt de opplysninger om faktiske forhold som vi har tilgang til gjennom troverdige og dokumenterte kilder.

Fortellinger og minner – Narrative grep for hver gang når «Det var en gang..»

We spend our lives crafting stories that make us the noble – if flawed – protagonists of first-person dramas.

A life story is a 'personal myth' about who we are deep down – where we come from, how we got this way, and what it all means. Our life stories are who we are. They are our identity.

A life story is not, however, an objective account.

A life story is a carefully shaped narrative that is replete with strategic forgetting and skillfully spun meanings (s 161).

Herman Beckers krig.

Historien om familien Becker og jødene i Rogaland under andre verdenskrig

Gutten med fiolinen
Familiebakgrunn
Oppvekst på Bryne
Ungdomsår i Stavanger
Herman og Aslaug
Jødene i Rogaland
Tidligere jødeforfølgelser
Flukten
Systematiske jødeforfølgelser
«Little Norway»- utdanningen i Canada
Første arrestasjonsbølge
Andre arrestasjonsbølge
Den første transporten
Tilintetgjørelsen
Ny transport til Tyskland
Økonomisk likvidasjon
Herman i 333-skvadronen
Navigatør i en australsk Mosquito-skvadron
Spesialoppdrag

Hvilke fortellinger skaper de ulike arkivkildene?

Ett og samme arkiv åpner for ulike fortellinger?!

Hvilke kilder er bruk for å skape denne fortellingen?

- Trykte og publiserte kilder (aviser, bøker)
- Muntlige kilder (intervju)
- Unike arkivkilder
- RA: Justisdepartementet, 3. sivilkontor, statsborgersaker
- SAO: Oslo byfogds arkiv, notarialprotokoller
- Oslo folkeregister, hovedkort utflyttede
- SAST: 1920-folketelling for Stavanger
- SAST: Lensmannen i Time, fremmedprotokoll
- IKA: Time kommune, skuleprotokoll Bryne 1911-30
- Byarkivet i Stavanger: Ligningsansettelser
- RA: STAPO, Ga Jødeaksjoner, boks 2, arrestasjoner av jøder utenbys
- SAST: Stavanger folkeregister, navnekort
- SAST: Politimesteren i Stavanger, Dg 0001 og div. korr. + Fremmedsaker
- SAST: Stavanger kretsfengsel, protokoll varetektsfanger avd. C 5.1-41-6.8.44 Inr. 59
- SAST: Politimesteren i Stavanger, boks Dd 0001, div. korrespondanse og saksdokumenter 1923-43

Hvilke opplysninger om liv andre har levd er mulig å finne i ulike arkiver?

Eksempel Becker-familien på flyttefot til Norge og i Norge

- **Herman Hirsch Becker** født på **Bryne** 30. juli 1920
- **Foreldre** russiske jøder; Oslo – Stavanger – Bryne – Stavanger
- **Far: Hille Becker** f. 15.08.1885 i Smolensk i **Russland**, foreldre: Abraham og Anna, avtjente verneplikt 1908-10, **emigrerte** fra hjemlandet i 1914 29 år gammel → Sverige → Norge, Oslo aug. 1914, urmaker/butikkmedhjelper
- **Mor: Judith Davidsdatter Zemechmann** f. 02.01.1888 i St. Petersburg i **Russland**, foreldre: Abigael Sotenkova og David Zemechmann, musikk lærer, bereist, kom til Oslo jan. 1915, gift 9. februar hos byfogden i Oslo
- **Bosted:** Oslo: Rostedsgt. 5, tredje etasje, oppgang I → Stavanger i juli 1916.
- Bosatt i Stavanger 20. august 1916-13. juli 1918
- **Motiv for flytting** fra Oslo til Stavanger: **økonomiske?**
- Adresser i Stavanger: **Lagårdsveien 24** (3 mnd) → **Sølvberget 4** (4 mnd) → **Karlsminnegt. 55** (16 mnd)
- Time kommune/herred juli 1918: **Hognestad** (1 mnd) → Bryne: **Storgt. 24**
- Tilbake til Stavanger i 1928, urmakerforetning: Øvre Holmegt. 7. Bostedadr: Kongsgt. 64 (1928-31) → Frue Terrasse 35 i Paradis (6 mnd.) → Nedstrandsgt. 32 på Storhaug → Steingt. 89 på Eiganes → Våland 19 (1934-36) → Marcus Thranesgt. 76 (1936-40) → Biskap Njålsgt. 30
- **Søsken: Israel Josef Becker** (26.05.1916) og **Ada Abigael Becker** (20.01.1922)
- Jødisk miljø i Oslo: Hausmanns-kvartalene og Grünerløkka
- Jødisk miljø i Stavanger: svakt/ikke-eksisterende

Utvandrerhistorie(r) og utvandrerfortellinger

Slåttekar i himmelen – Bror din på prærien – Land ingen har sett – Liv andre har levd

There is fiction in the space between The lines on your page of memories

- **På kaia** myldra det av folk som skulle reise, og det var mykje ferdagods som skulle lastast om bord. Det var kasser og kister og koffertar som hørde amerikafararane til, men også varer som skulle til England, dunkar med aquavit frå Søren Lysholms brenneri, og store tønner med tørrfisk. **Olava** hadde fått i oppdrag å passe på Sivert, så han ikkje fall over bord, og den oppgåva skjøtta ho vel. Det var folk som tok avskil, folk som gret, medan **dampskipet S/S Hero frå The Wilson Line** låg fortøydd ved kaia. The Wilson Line hadde etablert ei fast rute frå Thronhjem til Hull så tidleg som i 1871, og med åra hadde dei nesten fått monopol på frakt av utvandrarar på ruta frå Norge til England. Norske rederi hadde prøvd å ta over den lukrative forsyningstrafikken for dei store transatlantiske rederia. (s. 184)
- Den **17. juni 1886**, knapt tre veker etter at dei såg heimen sin for siste gong, fekk Ole og Gjertine og barna deira landkjenning i **Canada**. Kysten steig opp for dei, nakne knausar, men også store grønne sletter, med litt kratt hist og her, og så såg dei Halifax, utan eit einaste tre, husrekker, lagerskur i utkanten, eit skipsverft, og hamna, der skipet skulle setta av dei første passasjerane. – **God begynt er halvt fullendt**, sa salmakaren. Men Kjørsvik-folket meinte at den mest krevande delen av reisa var igjen. (s. 201)
- - **Ver ikkje mismodig, og ha ikkje uro i hjartet, sa faren – du reiser ut i verda for å finne lykka, og denne sorgdagen skal ein gong blir ein gledesdag, for ein dag skal vår sorg bli vendt til glede.** Han sa alt dette, men stunda var som ein draum, ein uverkeleg draum. [...] – **La meg få sjå deg igjen i dette livet**, bad Nesje. Men sonen hadde ikkje noko sikkert svar. - **Det vonar eg, om Gud vil**, var alt han sa. Dampmaskinen vart fyrt opp, så røyken valt i store skyer ut av skorsteinen, maskinen byrja å gå, heile båte rista. Skummet brusa kring akterstammen, trossene vart løyste. Eilert skunda seg om bord med lange steg. Han gjekk inn på underdekket på tredje klasse. Der stod han og såg på dei som var samla på kaia, medan dampskipet gleid frå. Nesje såg son sin der, eit alvorleg barneandlet under ein svart hatt. Han stod der og vinka med eit lommeørkle, men no kunne ikkje Nesje sjå noko lenger, tårene spratt i auga hans, slik at han berre måtte tumle seg bort, finne standen der han hadde sett hesten inn, men han brukte lang tid på å finne den rette gata, for han var blinda av tårer. (s. 340-341)

Forfatterens etterord – Fiksjonsromaner med dokumentariske fakta

Slåttekar i himmelen:

Slåttekar i himmelen er **ein roman dikta rundt spinkle minne om personar som faktisk har levd**. Om Gjertine Eriksdotter visste eg berre ein einaste ting, nemleg at ho opponerte mot presten som skulle konfirmere henne, og sa at han ikkje lærte rett. For tjuufem år sidan såg eg grava hennar i Roslyn for første gong. Knut Hansen Nesje, i denne boka berre kalle Nesje, kjende eg frå fars forteljingar, men også hans liv er i det store og heile dikta fram, det same gjelde kona hans, Serianna. **Årstal er henta frå kyrkjebøker, opplysningar om livet i Sør-Dakota og Molde frå aviser og ei rekke andre kjelder.**

Enkelte redaksjonelle endringar er gjorde for å rette opp trykkfeil og dokumentariske fakta. Det viktigaste er at Eilert reiste frå Kristiansund den 17. mai 1983 [sic! 1893] og ikkje den 17. juni, slik det står i første opplag, og at han reiste over Quebec, ikkje over New York.

Bror din på prærien

I Slåttekar i himmelen er den store forretninga i Webster ved ein inkurie omtalt som Ochsenreiter & Snail. Det er morosamt, men det riktige er Ochsenreiter & Smail. Feilen vil blir retta i seinare utgåver av Slåttekar i himmelen. I Slåttekar i himmelen blir det viare feilaktig opplyst at Eilert reiste til USA 17. juni **1893**. Det riktige skal vera 17. mai 1893. Feilen vil bli retta i komande utgåver. **Sjolv om boka er ein fiksjonsroman, er det viktig at opplysningar som framstår som fakta, er pinleg nøyaktige.**

Kyrkjebøker

Aviser

Ei rekke andre kjelder

Arkivkilder gir liv

Kva spor er å finna etter desse personane og stadane dei har budd i dag? Ulike kjelder fortel om ulike sider av og gir ulike perspektiv på eit menneskeliv. Det er anslått at eit gjennomsnittsmenneske vil setja spor etter seg i minst 50 arkiv. Når det gjeld familien på elleve som heldt hus på Garborg frå 1848-1870, kan ein her til lands finna mange spor etter nokre av medlemmane, medan andre har etterlate seg langt færre.

Garborgheimen

Gnr./bnr. 62/2 i Time

Bygd 1848 – seld 1869/70

Familien på Garborg. Alle desse fotografia heng i dag i på veggene i buakammerset i Garborgheimen i ein fotomontasje. Fotograf av dei ulike bileta er ukjend, men idé og utforming til montasjen er av Sigbjørn Reime og Reidun Olsen.

Kven er dei menneska vi kan sjå for oss gjennom arkivkjeldene?

Arkivspora etter eit menneske dekkjer på ingen som helst måte livet som denne personen har hatt. Men arkivspora viser haldepunkt i tid og rom som gjer at vi kan danna oss eit bilete av rammene rundt det livet som personen har ført. For menneske på 1800-talet handlar det stort sett om dei kontaktane den einskilde har hatt med offentlege styremakter, irekna kyrkja.

Kyrkjebøkene dokumenterer tid og stad for viktige hendingar slik som fødsel, dåp, konfirmasjon, giftarmål og gravferd. Dei gir også innsikt i familierelasjonar. Folketeljingane supplerer med data om bustad og relasjonar mellom dei tidspunkta som kjem fram i dei kyrkjelege bøkene.

Skulearkiva fortel ikkje berre om utdanninga folk har fått, men også om korleis lærarane har vurdert kunnskapen og innsatsen deira.

Sjømannsrullene kan gi oss data om dei som har vore til sjøs. Rettsarkiva seier noko om både privatrettslege forhold, slik som økonomisk fallitt og nabo tvistar og om eventuelle strafferettslege forhold. Panteregister og pantebøker fortel eigendomshistorie til ulike gardsbruk. Branntakstar kan seia litt om byggjemateriale og om korleis husa var organisert på innsida.

I dei offentlege arkiva fram til vår tid, blir vekta lagt på mennesket som medborgar. Det er ganske føreseieleg kva typar av informasjon som finst om kvar einskild i desse arkiva. Men den einskilde sine personlege forhold innanfor dei rettslege og sosialt aksepterte rammene, får vi lite eller ingen kunnskap om. Då er vi avhengige av tilgang til brev eller andre private, skriftlege kjelder.

Desse er i liten grad tatt vare på like systematisk som ein har gjort med offentlege dokumentasjon. Men dette er av og til noko annleis for personar som har vore i det offentlege lyset, slik som kjende forfattarar og politikarar. Då kan ein finna samlingar av personleg dokumentasjon, slik som her ved at ein del av brevsamlinga etter Arne Garborg er å finna i Nasjonalbiblioteket.

Verkeleg spennande blir det når vi held dei saklege og nøkterne opplysningane frå dei offentlege arkiva opp mot ein forfattar sine litterære verk. Tolkinga av kva spor av det levde livet som er å finna i litteraturen, ligg utanfor det arkivfaglege feltet. Men dersom litteraturforskaren, og andre forskarar som nyttar arkivkjelder, skal gjera eit godt kjeldekritisk arbeid, er dei nøydde til å forstå kva eit arkiv er, korleis det har oppstått i si samtid og kva dokumentasjonen i det eigentleg er uttrykk for. Dette kan ein ofte finna noko om i arkivbeskrivingane, altså dei rammetekstane som arkivarane har utarbeidd då arkivet blei ordna og tatt vare på.

Kildene

- Politiets vaktjournal april 1940
- Politisak om legemsfornærmelse/hårklipping
- Lindøy skolehjem
- Andre politisaker
- Amerikabrev

Vaktliste	Tirsdag 9/4-40		
Vakt:	p.konst. H. Hansen - 0-9		
	— kgl. Ullset - 16-20.		

Sjef:	p.konst. T. Ravnal - 0-9.		

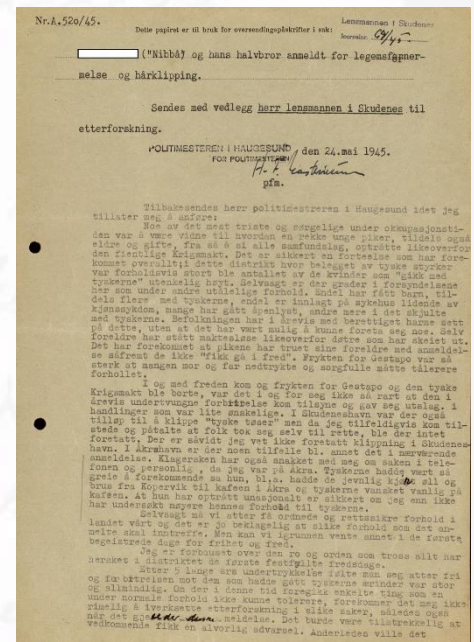
Piket:	Kvammen og Skjervevland 0-4		
	— 3 Skjervevland - 4-8		
	Skjervevland 16-20.		

Stavanger politikammer: Vaktjournal 1939-1940	
Vaktliste	Tirsdag 9/4-40
Vakt:	p.konst. H. Hansen - 0-9
politimester:	Ville - 16-20
Sjef:	p.konst. T. Ravnal 0-9
Piket:	Kvammen og Skjervevland 0-4
	Kvammen I. Erlend, Skjervevland 4-8
	Havre 8-12, Romm 16-20

Fellesnevner:

De omhandler:

- «vanlige» mennesker som av ulike myndigheter blir stilt til ansvar for sine handlinger og/eller holdninger.
- Møter mellom institusjoner/myndigheter og enkelt menneske. Men slike møter er ikke nødvendigvis upersonlige. Det er mennesker som møtes, om enn i svært ulike roller.
- Myndighetsrollen en person opptrer i, definerer i stor grad enkeltmenneskets rolle og skjebne.

Studentenes fortellinger

- Noen fortellinger har preg av å være noveller, med en kondensert fortelling nær opp til det opprinnelige kildematerialet.
- Noen studenter har inkludert deler av kildematerialet i fortellingen.
- Andre studenter kommer fram til kreative løsninger ved å bruke fortiden i en nåtidsfortelling.
- Det er interessant å se hvordan studentene kortfattet, men poengtert har presentert relevante historiefaglige, didaktiske og personvernmessige refleksjoner til tross for at metodekommentaren skulle ha et svært begrenset omfang.

Studentenes fortellinger

- Gjennom fortellingene studentene lager med utgangspunkt i kildene, blir fortidens mennesker levendegjort. De blir portrettert på ulike måter i de forskjellige fortellingene, og portrettene er så pass tydelige og nyanserte at ulike mulige sider av en og samme person fremstilles.
- Ved å velge ut og anvende deler av et tilgjengelig kildemateriale, kan man konstruere en rekke av mulige fortellinger. De mangfoldige, men likevel troverdige fortellingene fra et avgrenset kildemateriale, åpner opp for videre refleksjoner.
- Fortellingene representerer ikke den entydige sannheten om fortiden. De sier noe om hvordan fortidens levninger og erfaringer kan benyttes for å forstå samtiden.

Studentenes refleksjoner

- Studentene har i etterkant gitt uttrykk for at de opplevde dette som et **intens, men spennende og lærerikt opplegg**. Det vekket interesse og stimulert til **engasjement og fortellerglede**, samtidig med at det har skapt **historiefaglig bevissthet og didaktisk refleksjon** i en og samme prosess.
- Dette er på mange måter slik **lærernes hverdag** er. Fra dag til dag, uke til uke, skal det lages undervisningsopplegg hvor man kombinerer formidlingen av faktakunnskaper med fortellingsskaping, der metodekritikk med fortolkninger av elevresponsene inkluderes i en og samme arbeidsprosess. Vi vil derfor argumentere for at dette opplegget også kan sies å ha verdi også for studentenes forståelse av sin framtidige rolle som lærere.
- Foruten øvelse i å utvikle narrativer knyttet til læreplaner, merker vi oss også at flere av studentene fortalte at de opplevde opplegget som en «**bevisstgjøringsreise**». **Moralske spørsmål**, hvor **normer og verdsett** utfordres i møte mellom individ og storsamfunn («den lille mot det store»), der samtidens øyne borer seg inn i fortidens reaksjoner og handlinger, var noe studentene kommenterte som det mest lærerike og utviklende for dem som mennesker.

[...] Eva og Karl gikk inn på lensmannskontoret. De seks meterne fra døren til skranken hadde aldri vært så lange. Det var en rar stemning i rommet, det var kaldt og ukoselig. Eva og Karl informerte om hva de skulle, og ble fulgt inn på et lite rom hvor de ventet på lensmannen. Etter en liten stund kom en høy og mørk mann med et strengt uttrykk i ansiktet inn i rommet, og vinket Eva inn på kontoret. Eva fulgte etter, mens Karl måtte vente utenfor. Hun følte seg liten der hun forsiktig satt seg ned på den slitne krakken på andre siden av lensmannens store skrivebord. Eva forklarte hva som hadde skjedd, og krevde at overfallsmennene skulle bli tiltalt og straffet. Hun krevde også erstatning for det som hadde blitt ødelagt og ville ha armbåndsuret tilbakelevert. Lensmannen noterte ned, og nikket uinteressert til det Eva la frem. Hun fikk følelsen av at han ikke brydde seg stort, og at hun ikke var verdt hans tid.

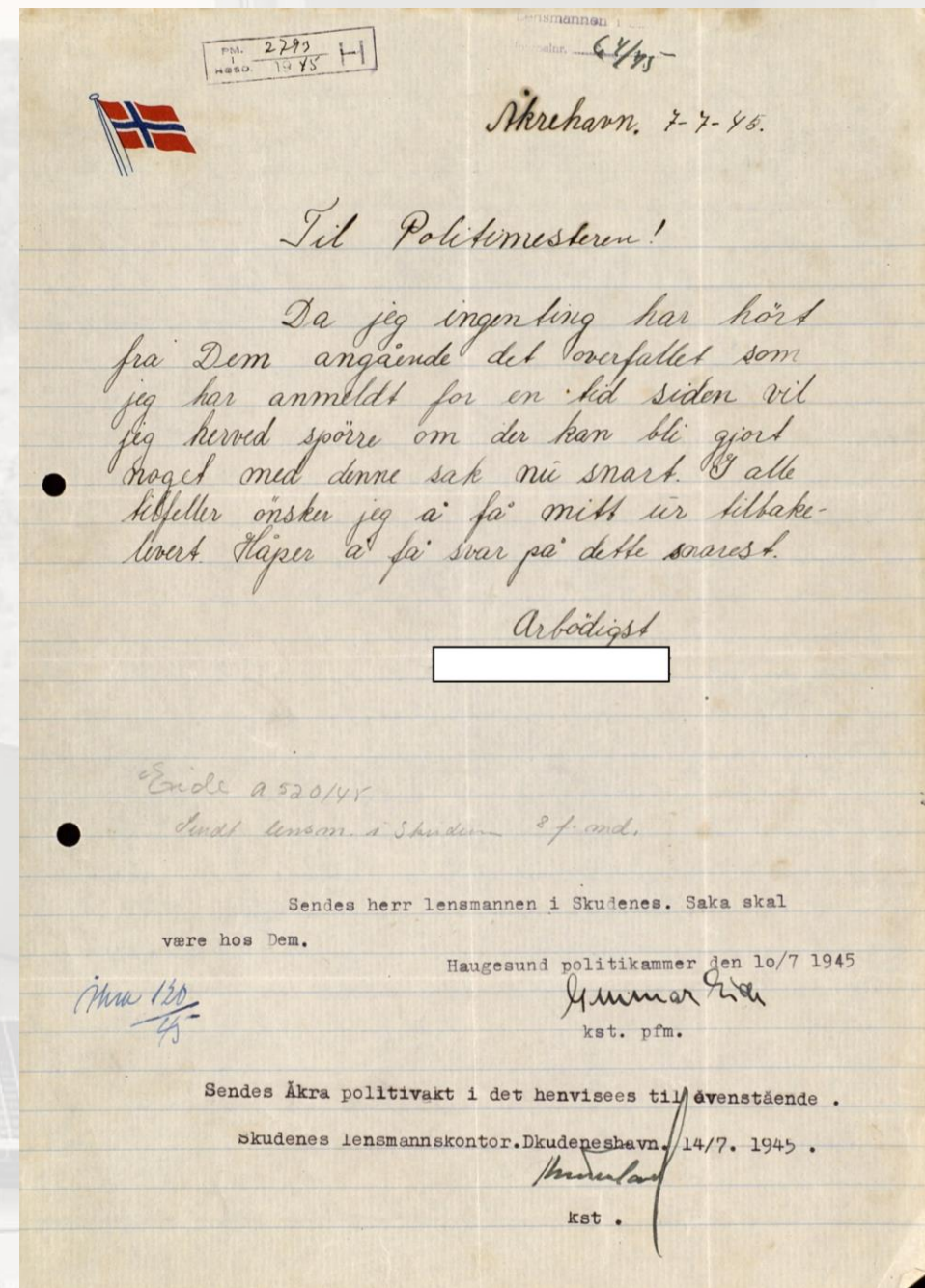
Det hadde gått ett helt år siden hun anmeldte saken, men ingenting hadde skjedd. Det virket som om veldig få brydde seg om saken hennes. Hun satt i sengen med penn og papir mens tankene fløy rundt i hodet. Hun begynte å tenke på hvor mye lettere livet hennes kanskje kunne vært, dersom hun ble med soldaten tilbake til Tyskland. Hun skammet seg over denne tanken. Han og krigen forsvant på samme tid, og kanskje hadde hun det bedre under krigen? Nå stod hun helt alene. Det var ikke støtte å få fra det norske politiet. Hun begynte å skrive et nytt brev:

«Til Politimesteren! Da jeg ingenting har hørt fra Dem angående det overfallet som jeg har anmeldt for en tid siden vil jeg herved spørre om det kan bli gjort noget med denne sak nå snart. I alle tilfeller ønsker jeg å få mitt ur tilbakelevert. Håper å få svar på dette snarest. Ærbødigst».

Hun bestemte seg for å gi det en siste sjanse. Brevet ble sendt 7. juli 1946. Eva hørte aldri noe mer.

Copyright: Marie Sporkeland Arntsen, Anja Oriola Ehnebom, Linn Helene Eliesen, Emilie Hvarnes, Synnøve Kristensen

Metodekommentar

Siden vi skiver en fortelling basert på virkeligheten, kan vi både vise til faktiske hendelser på faktiske steder (for eks. «Ægir» og bomben i Bakkegaten»), faktiske personer (Politimester Kvalsund og Harald Langlie), og faktiske tider enkelte av hendelsene fant sted på grunn av politirapportene. Kombinert med sjangerens kriterier har vi også rom til å dikte opp samtaler, tanker, hendelser og personer for å prøve fenge leserne. Dersom en skal framføre en egen fortelling basert på virkelige hendelser for en klasse er det viktig å presisere dette for elevene.

Selv om en fortelling er basert på virkelige hendelser, betyr det ikke at alt i fortellingen er fakta. I vår fortelling er for eks. all dialog og indre tanker til Ola Kvalsund og Harald Langlie er oppdiktet og er lagt til fortellingen for å gi leseren et innblikk i hvordan det kan ha vært å leve gjennom de første dagene av krigen gjennom en politimesters øyne.

Vi tenker at denne fortellingen i hovedsak passer inn på ungdomsskolen, og da helst på 9-10 trinn ettersom at den setter krav til refleksjon og orientering. Vi tror at fortellingen også gir rom for diskusjon over hvordan og hvorfor de ulike karakterene reagerer på hendelsen slik som de gjør, og kanskje prøve å knytte inn hvordan de selv ville reagert på en lignende hendelse. Videre kan en stille elevene spørsmål til som de kan reflektert over og diskutere rundt som f.eks.: «Hvorfor støttet noen Tyskland da de invaderte Norge?», «Hvordan tror du det føltes å bli okkupert av et annet land?» eller «Ville du kjempet imot tyskerne? Hvorfor? Hvorfor ikke?».

Metode

Vi har valgt å skrive en **historisk fortelling**. Grunnen til at vi valgte denne sjangeren er at vi tror denne måten å formidle historie på **kan skape større forståelse** hos elevene rundt en historisk hendelse. Når vi forteller om én spesifikk person, gir vi elevene mulighet til å bli godt kjent med én karakter. Dette kan gjøre det **lettere for elevene å forstå og leve seg inn i** historien. Det gjør historien mer personlig, og dermed også kanskje mer interessant. Når man fremstiller historiske hendelser gjennom fortellinger, vil det kanskje **treffe elevenes følelser**, og de vil lære historie på en helt annen måte enn ved å lese ren fakta. Gode historiske fortellinger gjør at elevene **kan lage sine egne bilder av hendelser**, og disse huskes ofte bedre enn bilder som er ferdig laget for dem, som de blant annet finner i skolebøker¹. Å bruke historiske fortellinger i skolen er også med på å variere læringsaktivitetene i undervisningen.

«**Tyskertøs**» er et ord vi har valgt å bruke i vår fortelling. Grunnen til at vi har brukt dette ordet er at det har stor historisk betydning, og er et begrep som tilhører fortiden. Det er et

Holger Tou – dømt til døden

56
ad 14
Fredag 29/6-45. avhørt i landsvikavdelingen

Vitne

Sverre Arnt Hana f. 21/12-21 i Hana Sandnes, politikonst.
bor Hornklavagt. 34. Stavgr.

Kjent med saken, foreholdt vitneansvaret, villig til
å forkl. seg.

Forklarte:

Jeg hadde vært med i arbeidet for Norges sak, og sto
under ledelse av Helga Hansen som hadde forbindelse med de
norske myndigheter utenfor landet.

Jeg blei arrebert hjemme tidlig om morgenen 12/12
1944. Av de som arresterte meg var Hölischer og Holger Tou.
Jeg kjente ikke Tou da, men blei kjent med ham seinere.

Jeg blei ført til trelasthandler Hollands bygg på
~~Sandnes~~ Hana. Her blei jeg forhørt av Hölischer. Han slo meg i
ansiktet, og ville ha rede på forskjellige ting. Ray Thorsen
som jeg hadde arbeidet sammen med blei arrestert samtidig.

Vi blei begge ført til Stavanger. Her blei jeg for-
hørt av Hölischer og Tou, Steudel var tolk. Han sa til meg: Ja
Hana snakker du ikke sandt nu, så må vi bruke slike metoder på
deg at du ikke kommer ut av fengslet mer.

Under forhøret blei jeg behandlet av Hölischer og
Tou. "eg hadde håndjern på, og måtte legge meg ned over en stol
Mens jeg lå her blei jeg slått over enden og over ryggen med
en gummipiak, eller en blått kjøp. Det var Holger Tou som slo.
Seinere grep også Hölischer inn og slo meget han og.

De ville ha det til at jeg hadde vært med på å
rydde Wichstrøm av veien, og sprengt knottfabrikken i Hillevåg.
Holger Tou førte meg fra avhøringskonteret og ned til sellen i
heisen. I heisen sier Tou til meg: det var vel meg dokker ako ta
neste gong. Jeg sa at jeg viste ikke hvad han siktet til.

Holger Tou ble født 1. Mars 1919. Bare noen år eldre en min farfar. Han bodde på Byhaugen i Stavanger, og jobbet som politibetjent i 1944. Ifølge kildene var ikke Tou tidligere straffedømt, og naboen som også var ordfører i byen beskrev Tou som snill og god, men tilbakestående. Han ble også beskrevet som flink i sitt fag, hvor han var blant de beste i klassen på Stavanger Elementære Tekniske Fagskole. Jeg undres over hvordan denne tilsynelatende snille unge mannen kunne bedrive tortur, mishandling og drap på fanger i Eiganesveien 17.

Jeg mener at Holger Tou sin oppførsel under forhøret av meg var helt meningsløs. Han skrek og slo, og han var for det meste verre en Hölischer. Av de små øyeblikk jeg kunne oppfatte kunne jeg se entusiasme i øynene til Tou. Han virket ikke affektert av egne handlinger. Han slår og slår, men viser ikke tegn til angre. Hölischer gir ordre om at det er nok, men Tou svarer at dette er for interessant til å stoppe nå.

Tilslutt blir jeg fraktet tilbake til cellen, torturen er ferdig for nå- men smertene forsetter hele natten. Gjennom det smale vinduet i Eiganesveien 17 ser jeg måneskinnet kaste lys over cellen. Tankene flyr, og jeg stiller meg uforstående til hvordan en ung mann fra samme område som meg, med noenlunde samme oppvekstvilkår kan utføre så grusomme handlinger på en annen nordmann.

Jeg kjente ikke farfar, i familiealbumet som farmor hadde stående i stua var det ett bilde av oss to. Jeg var nyfødt, og farfar var syk. Sykdom på grunn av tortur, smerte, frykt og Tou. Min farfar knakk ikke under tortur, han knakk ikke under umenneskelige forhold, han knakk ikke når alt virket tapt. Han knakk når solen skinte, når hverdagen var slik den skulle være, med kone, barn og barnebarn.

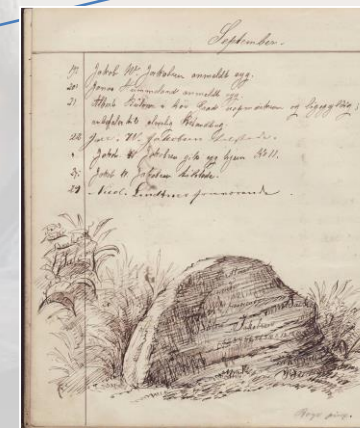
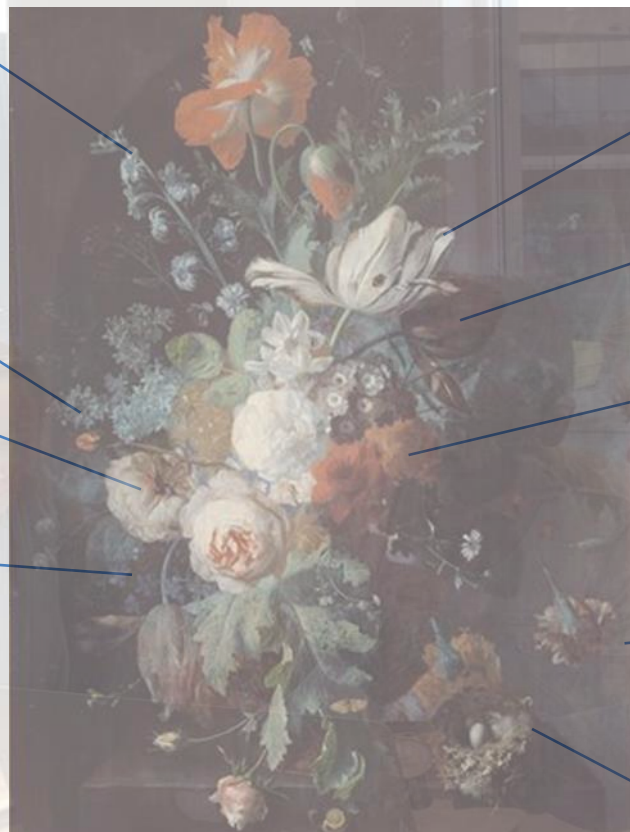
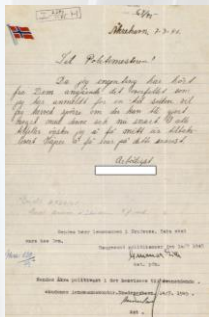
Tenk det! Jeg klarte det, av 5 som ble tatt ut til politiskolen i Oslo var jeg en av dem. En stolt, skikkelig og ærlig politikonstabel.

Igen står farfar med tomme lommer. Etter noen år som politikonstabel overtok han svigerfar sin butikk. Etter flere år med blomstrende fremgang var det bråstopp. Han skulle gjerne hatt de 200 kronene Tou stjal en mørk dag i 1944. Alle butikkene han har rundt om i distriktet er borte, konkursen er et faktum. Mens jeg sitter her, med penger på konto, kaffe og mobil kan jeg ikke unngå å tenke på farfar. En helt, en far, en bestefar og en mann. En mann som knakk når alt så lyst ut.

Livssporene finnes i arkivene – Arkivene forteller om levde liv.

Det må vi formidle også til fremtidens lærere og elever og sørge for at nye læreplaner fanger opp

Gjennom fortellingene studentene lager med utgangspunkt i kildene, blir fortidens mennesker levendegjort. De blir portrettert på ulike måter i de forskjellige fortellingene, og portrettene er så pass tydelige og nyanserte at ulike mulige sider av en og samme person fremstilles

Litteratur, kilder og nettutstillinger

Litteratur:

- Fintland, Ine 2018: «Gjenopplivingen i arkivet. Narrativ polyfoni som didaktisk tilnærming i historiefaget», *Heimen* 03/2018 (Volum 55) https://www.idunn.no/heimen/2018/03/gjenopplivingen_i_arkivet
- Gottschall, Jonathan 2012: *The Storytelling Animal. How stories make us human.* New York: Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company
- Magnússon, Sigurður Gylfi og Szijártó, István M. 2013: *What is Microhistory? Theory and practice.* Abingdon: Routledge Munslow, Alun 2013: *Authoring the Past.* Abingdon: Routledge
- Southgate, Beverley 2009: *History Meets Fiction.* Harlow: Pearson Education
- Aarre, Tone m.fl. 2008: *Midgard 6. Samfunnsfag for barnetrinnet.* Oslo: Aschehoug

Referanser:

Bildene på s. 6: Ung eller gammel kvinne: <https://no.pinterest.com/wravens/illusions-what-do-you-see/>

Ung eller gammel mann: <https://no.pinterest.com/pin/52002570667767400/>

Noen av kildene ved Statsarkivet i Stavanger som er brukt i prosjektet med UiS og i denne presentasjonen:

- Fotograf Severin Malmin: SAS_1998_12_058 og SAS_1998_12_147
- Fotograf Oscar S. Olsen: SAS2011-04-22, SAS2011-04-002, SAS2011-04-135 og SAS2011-04-058
- Pa 2 Gunnar Wareberg: Kongsgt. 14, 1930-tallet
- Haugesund politikammer, Justissaker, A-saker (forbrytelser) 451-850/45 Haugesund politikammer SAST/A-100440/G/Ga/Gab/Gabb/L0031
- Lindøy skolehjem, deler av en elevmappe og årsmelding
- Stavanger politikammer, vaktjournal 1940

Kilder ved Riksarkivet brukt i prosjektet med UiS og i denne presentasjonen:

- RA/S-3138/0028/D/Da, Anr. 57 Holger Tou, Landssvikarkivet - RA/S-3138/0028/D/Da/L0010/0003

Nettutstillinger på: www.arkivverket.no

- Lærerstuderter og kildebruk i undervisningen <https://www.arkivverket.no/kom-i-gang-med-arkiv/kildetips-og-oppgaver-for-studerter/laererstuderter-og-kildebruk-i-undervisningen>
- Jærhuset som litteratur og kultur <https://www.arkivverket.no/utforsk-arkivene/kulturarvaret-2018/jaerhuset-som-litteratur-og-kultur?q=>
- Kitty Kielland - kvinnesaksforkjemper og kunstmaler <https://www.arkivverket.no/utforsk-arkivene/nyere-historie-1814-/kitty-kielland-kvinnesaksforkjemper-og-kunstmaler?q=>